Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING NUTQIY MADANIYATINI DIDAKTIK O‘YINLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi
Osiyo xalqaro universiteti
Pedagogika nazariyasi kafedrasi o‘qituvchisi,
Osiyo xalqaro universiteti
tayanch doktorant

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy madaniyatini didaktik o‘yinlar orqali rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning nazariy, psixologik-pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Nutqiy madaniyatning fonetik-orfoepik, leksik-semantik, grammatik, matn tuzish hamda kommunikativ-pragmatik tarkiblari o‘zaro bog‘liq tizim sifatida talqin qilingan. Didaktik o‘yinlarning o‘quvchilarda so‘z boyligini kengaytirish, fikrni izchil ifodalash, tinglab tushunish, dialogga kirishish, nutq odobiga rioya qilish va muloqot vaziyatiga mos ifoda vositalarini tanlash imkoniyatlari tahlil etilgan. Shuningdek, metodikani takomillashtirish uchun diagnostik-tayyorgarlik, maqsadli-loyihalash, faoliyatli-amaliy, qayta aloqa va refleksiv-baholash bosqichlarini qamrab oluvchi yondashuv taklif qilingan. Didaktik o‘yinlarni tanlash mezonlari, ularni dars mazmuniga integratsiyalash shartlari va nutqiy rivojlanishni kuzatish ko‘rsatkichlari tizimlashtirilgan. Maqola nazariy tahlil va metodik umumlashtirishga asoslangan bo‘lib, unda tajriba-sinov natijalari sifatida tekshirilmagan raqamli ko‘rsatkichlar keltirilmagan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, nutqiy madaniyat, didaktik o‘yin, og‘zaki nutq, nutqiy kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, lug‘at boyligi, izchil nutq, nutq odobi, refleksiv baholash, metodik takomillashtirish.

KIRISH

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchining til vositalarini ongli o‘zlashtirishi, o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda ifodalashi, suhbatdoshni tinglashi, muloqot maqsadiga mos nutqiy birliklarni tanlashi hamda muomala odobiga rioya qilish ko‘nikmalari shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Nutqiy madaniyat o‘quvchining faqat so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishi yoki keng lug‘atga ega bo‘lishi bilan chegaralanmaydi. U fikrning aniqligi, izchilligi, grammatik to‘g‘riligi, ifoda vositalarining maqsadga muvofiqligi, tinglash va javob qaytarish madaniyati hamda nutq vaziyatini hisobga olish qobiliyatini ham qamrab oladi.

O‘quvchining nutqiy madaniyati boshqa o‘quv faoliyatlari bilan ham uzviy bog‘langan. Masalan, matnni tushunish, topshiriq mazmunini izohlash, o‘z fikrini dalillash, savol berish va guruh bilan ishlash jarayonlari nutqiy faoliyat orqali amalga oshadi. Shu sababli nutqiy madaniyatni rivojlantirish ona tili darslarining alohida vazifasi bo‘lish bilan birga, boshqa fanlar va sinfdan tashqari faoliyatlarda ham izchil qo‘llab-quvvatlanishi zarur. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni ta’lim sifatini ta’minlash va ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish uchun umumiy huquqiy asos yaratadi [1].

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

An’anaviy dars amaliyotida nutqni rivojlantirish ayrim hollarda o‘qish, qayta hikoyalash, savollarga javob berish va yozma mashqlar bilan cheklanib qolishi mumkin. Bunday faoliyatlar muhim bo‘lsa-da, o‘quvchiga nutqni tabiiy kommunikativ vaziyatda qo‘llash, turli yechimlarni sinab ko‘rish, muloqot qoidalarini anglash va o‘z nutqini o‘zi nazorat qilish uchun qo‘shimcha imkoniyatlar kerak. Didaktik o‘yinlar ana shu vazifalarni maqsadli tashkil etishga yordam beradigan metodik vositalardan biridir.

L.S. Vygotskiy ta’lim va rivojlanish jarayonida ijtimoiy o‘zaro ta’sir hamda tilning vositachilik rolini yoritgan [2]. D.B. Elkonin o‘yin faoliyatining bola rivojlanishidagi o‘rnini tahlil qilgan [3]. M.R. Lvovning kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar nutqini rivojlantirishga oid metodik qarashlari esa nutqiy malakalarni maqsadli mashq va izchil ta’limiy ishlar orqali rivojlantirish masalasini yoritishda muhim manbalardan hisoblanadi [4]. Zamonaviy tizimli sharhlarda ham boshlang‘ich yoshdagi bolalarning og‘zaki til ko‘nikmalariga yo‘naltirilgan maktab dasturlari muayyan shartlar asosida lug‘at va umumiy til ko‘nikmalarini yaxshilashi mumkinligi ko‘rsatilgan [5]. O‘yin asosidagi til o‘rganish bo‘yicha 2024-yilgi tizimli sharh esa o‘yinlardan foydalanishning ijobiy imkoniyatlari bilan bir qatorda topshiriq murakkabligi, hamkorlikdagi qiyinchiliklar va ortiqcha kognitiv yuklamani ham hisobga olish zarurligini qayd etadi [6].

Maqolaning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy madaniyatini didaktik o‘yinlar orqali rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning ilmiy-metodik asoslarini tahlil qilish va o‘yinlarni tanlash, loyihalash, tashkil etish hamda natijalarni baholash bo‘yicha tizimli yondashuvni asoslashdan iborat. Maqolada ilmiy adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, pedagogik tushunchalarni tizimlashtirish va metodik umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

ASOSIY QISM

Nutqiy madaniyatni boshlang‘ich sinf o‘quvchisining muayyan muloqot vaziyatida til birliklaridan to‘g‘ri, aniq, mantiqan izchil, odobli va maqsadga muvofiq foydalanish qobiliyati sifatida talqin qilish mumkin. Ushbu ta’rifda nutqning til me’yorlariga mosligi bilan birga, mazmuniy va ijtimoiy-pragmatik jihatlari ham qamrab olinadi. O‘quvchi fikrini grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzishi, biroq suhbatdoshini tinglamasligi yoki vaziyatga mos bo‘lmagan ifodalarni tanlashi mumkin. Shuning uchun nutqiy madaniyatni faqat grammatik to‘g‘rilik bilan baholash yetarli emas.

Tadqiqot mavzusi doirasida nutqiy madaniyatning quyidagi o‘zaro bog‘liq tarkibiy yo‘nalishlarini ajratish maqsadga muvofiq: fonetik-orfoepik, leksik-semantik, grammatik-sintaktik, matn va izchil nutq, kommunikativ-pragmatik hamda refleksiv-nazorat komponentlari. Bunday ajratish nutqiy madaniyatni alohida ko‘nikmalar yig‘indisi sifatida emas, balki bir-birini to‘ldiradigan tizim sifatida o‘rganish imkonini beradi.

Fonetik-orfoepik komponent so‘zlarni tushunarli talaffuz qilish, urg‘u va intonatsiyadan mazmunga mos foydalanish, nutq sur’atini boshqarish bilan bog‘liq. Leksik-semantik komponent so‘zlarning ma’nosini anglash, faol lug‘atni kengaytirish, sinonim va antonimlardan o‘rinli foydalanish hamda fikrga mos so‘zni tanlashni qamrab oladi. Grammatik-sintaktik komponent gaplarni grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzish, so‘zlarni o‘zaro bog‘lash va fikrlar o‘rtasidagi munosabatni ifodalashga yordam beradi.

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

Matn va izchil nutq komponenti voqealarni mantiqiy ketma-ketlikda bayon qilish, asosiy fikrni ajratish, sabab-oqibat aloqalarini ifodalash, hikoyaning boshlanishi, rivoji va yakunini tashkil etishni nazarda tutadi. Kommunikativ-pragmatik komponent muloqot maqsadini anglash, navbat bilan gapirish, savolni to‘g‘ri qo‘yish, suhbatdoshga mos javob qaytarish, iltimos, uzr, minnatdorlik va fikrga munosabat bildirish kabi nutqiy xatti-harakatlarni qamrab oladi. Refleksiv-nazorat komponenti esa o‘quvchining o‘z nutqidagi takror, noaniqlik, grammatik xato yoki mantiqiy uzilishni sezishi va uni tuzatishga intilishini anglatadi.

Ushbu komponentlar o‘zaro chambarchas bog‘liq. Masalan, rasm asosida hikoya tuzayotgan o‘quvchi predmetlarni nomlash uchun lug‘at boyligidan foydalanadi, gaplarni grammatik jihatdan tuzadi, voqealarni izchil joylashtiradi, tinglovchining tushunishini hisobga oladi va nutqidagi noaniqliklarni tuzatadi. Demak, didaktik o‘yinlarni ishlab chiqishda faqat bitta komponentni mashq qildirish bilan cheklanmasdan, imkon qadar bir nechta nutqiy vazifani integratsiyalash muhimdir.

Didaktik o‘yin — oldindan belgilangan ta’limiy maqsad, o‘yin qoidalari, ishtirokchilar faoliyati va kutiladigan natijaga ega bo‘lgan o‘quv faoliyati shaklidir. U oddiy erkin o‘yindan shu jihati bilan farq qiladiki, undagi harakatlar muayyan bilim, ko‘nikma yoki kompetensiyani rivojlantirishga yo‘naltiriladi. O‘yin shakli esa o‘quvchining vazifaga qiziqishini kuchaytirishi, nutqiy faoliyatni tabiiyroq vaziyatga olib kirishi va o‘zaro muloqot uchun sabab yaratishi mumkin.

Nutqni rivojlantirishga yo‘naltirilgan o‘yinlarning asosiy pedagogik imkoniyati shundaki, ular bolani faqat javobni aytishga emas, balki fikr bildirish, izohlash, so‘rash, taqqoslash, dalillash, hikoya qilish va suhbatdoshning fikrini davom ettirishga jalb etadi. Masalan, “So‘zni top” o‘yinida o‘quvchi predmetni nomlaydi; “Nima uchun?” o‘yinida tanlagan javobini izohlaydi; “Hikoyani davom ettir” o‘yinida voqealar orasidagi mantiqiy bog‘lanishni saqlaydi; “Muloyim so‘zlar” o‘yinida esa nutq odobi va ijtimoiy vaziyatga mos ifodalarni qo‘llaydi.

O‘yin ta’limiy maqsad bilan bog‘lanmagan yoki faqat tezlik va g‘oliblikka qaratilgan bo‘lsa, uning nutqiy rivojlantiruvchi imkoniyati kamayishi mumkin. Masalan, faqat birinchi bo‘lib javob bergan o‘quvchini rag‘batlantirish sekinroq fikrlaydigan yoki omma oldida gapirishga tortinadigan bolalarning ishtirokini cheklashi mumkin. Shuning uchun didaktik o‘yinlarda javobning mazmuni, fikrning aniqligi, izohning mantiqiyligi, hamkorlik va o‘z nutqini takomillashtirish ham e’tiborga olinishi lozim.

Yang, Li va Zhou tomonidan 2009–2022-yillarda chop etilgan K–12 bosqichidagi o‘yin asosidagi til o‘rganish tadqiqotlarini qamrab olgan tizimli sharhda 83 ta maqola tahlil qilingan. Sharhda o‘yinli ta’limning til ko‘nikmalari va kommunikativ kompetensiya bilan bog‘liq ijobiy imkoniyatlari qayd etilgan, biroq vazifaning haddan tashqari murakkabligi, texnik muammolar, hamkorlikdagi qiyinchiliklar va yuqori kognitiv yuklama kabi cheklovlarga ham e’tibor qaratilgan [6]. Mazkur natijalarni o‘zbek tilidagi nutqiy madaniyatni rivojlantirishga bevosita ko‘chirib tatbiq etish mumkin emas, biroq ular o‘yin dizaynida maqsad, vazifa murakkabligi va o‘quvchini qo‘llab-quvvatlash muhimligini ko‘rsatadi. O‘zbek tilidagi boshlang‘ich ta’limga oid ishlarda ham nutq madaniyatini shakllantirish, og‘zaki nutqni mashqlar va o‘yinlar orqali rivojlantirish hamda lingvistik kompetensiyalarni qo‘llab-quvvatlash masalalari yoritilgan [7–10]. Ushbu ishlarning umumiy metodik yo‘nalishi didaktik o‘yinni ta’limiy maqsad, til materiali va

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

o‘quvchining faol nutqiy ishtiroki bilan bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi. Mazkur maqolada esa shu yo‘nalish nutqiy madaniyat komponentlari va bosqichli metodik tashkil etish mantig‘i asosida tizimlashtiriladi.

Didaktik o‘yinlarni nutqiy madaniyatning tarkibiy yo‘nalishlariga muvofiq tizimlashtirish o‘qituvchiga ta’limiy maqsadni aniq belgilash va natijani kuzatish imkonini beradi. Quyidagi tasnif metodik rejalashtirish uchun taklif etilayotgan amaliy tasnif bo‘lib, o‘yinlar bir vaqtning o‘zida bir nechta nutqiy ko‘nikmani rivojlantirishi mumkin.

- ✓ Fonetik-orfoepik o‘yinlar: “Tovushni eshit va top”, “Urg‘uni aniqlang”, “Ohangni o‘zgartir”. Ular so‘zlarni tushunarli talaffuz qilish, intonatsiyani farqlash va nutq sur’atini boshqarishga yo‘naltiriladi.
- ✓ Leksik-semantik o‘yinlar: “So‘z sandig‘i”, “Ma’nodoshini top”, “Bir so‘z — bir necha izoh”, “Ortiqcha so‘zni aniqlang”. Ular faol lug‘atni boyitish, so‘z ma’nosini tushuntirish va vaziyatga mos so‘z tanlashni rivojlantiradi.
- ✓ Grammatik-sintaktik o‘yinlar: “Gapni tuz”, “Gapni kengaytir”, “Xato ovchisi”. Ular gap tuzilishi, so‘zlar orasidagi grammatik bog‘lanishlar va fikrni to‘g‘ri ifodalashga xizmat qiladi.
- ✓ Matn va izchil nutq o‘yinlari: “Hikoyani davom ettir”, “Rasmlar ketma-ketligi”, “Voqeani qayta hikoya qil”. Ular matn tuzilishi, mantiqiy ketma-ketlik, sabab-oqibat aloqalari va mustaqil hikoya tuzishni rivojlantiradi.
- ✓ Kommunikativ-pragmatik o‘yinlar: “Muloyim so‘zlar”, “Suhbatni davom ettir”, “Matbuot anjumani”, “Vaziyatga mos javob”. Ular dialog, savol-javob, fikrga munosabat bildirish, nutq odobi va tinglash madaniyatiga yo‘naltiriladi.
- ✓ Refleksiv o‘yinlar: “Nutqimni tekshir”, “Aniqroq ayt”, “Eng tushunarli izoh”. Ular o‘quvchining o‘z nutqini qayta ko‘rib chiqishi, takrorlarni sezishi, noaniq ifodani aniqlashtirishi va fikrini takomillashtirishiga yordam beradi.

Mazkur tasnif didaktik o‘yinlarni faqat tashqi shakli bo‘yicha emas, balki rivojlantirish ko‘zda tutilgan nutqiy funksiya bo‘yicha tanlash imkonini beradi. O‘qituvchi avval qaysi ko‘nikmani rivojlantirish zarurligini belgilaydi, keyin shu ko‘nikmaga mos o‘yin va baholash ko‘rsatkichlarini tanlaydi.

Metodikani takomillashtirish didaktik o‘yinlar sonini ko‘paytirish bilangina belgilanmaydi. O‘yinlarning maqsad, mazmun, o‘quvchi ehtiyoji, nutqiy ko‘nikma va baholash mezonlari bilan izchil bog‘lanishi muhim. Shu nuqtayi nazardan quyidagi tamoyillarga tayanish maqsadga muvofiq.

Maqsadga yo‘naltirilganlik tamoyili. Har bir o‘yin oldindan belgilangan nutqiy natijaga ega bo‘lishi kerak. Masalan, “Hikoyani davom ettir” o‘yini faqat qiziqarli vaqt o‘tkazish uchun emas, balki voqealarni mantiqan davom ettirish, sabab-oqibatni ifodalash va matn yaxlitligini saqlash uchun tashkil etiladi.

Yosh va individual xususiyatlarga moslik tamoyili. Topshiriqning hajmi, qoidalar murakkabligi, so‘z tanlovi, javob berish vaqti va ko‘mak darajasi o‘quvchilarning yoshiga, til tajribasiga va tayyorgarligiga mos bo‘lishi zarur. Bir xil o‘yin turli darajadagi topshiriqlar orqali tabaqalashtirilishi mumkin.

Kommunikativ yo‘naltirilganlik tamoyili. O‘yin o‘quvchini til birliklarini sun’iy ravishda takrorlash bilangina cheklamasdan, ma’no yetkazish va boshqalar bilan muloqot qilishga jalb etishi lozim. O‘quvchi so‘z yoki gapni nima maqsadda ishlatayotganini anglashi zarur.

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

Faollik va hamkorlik tamoyili. O‘yin jarayonida har bir o‘quvchining nutqiy ishtiroki uchun imkoniyat yaratiladi. Guruhli ishda faqat faol o‘quvchilar javob berib, boshqalar kuzatuvchi bo‘lib qolmasligi uchun rollar, navbatlar va vazifalar oldindan belgilanadi.

Izchillik va bosqichma-bosqichlik tamoyili. Nutqiy topshiriqlar so‘z va birikma darajasidan gapga, gapdan dialog va kichik matnga, keyin esa mustaqil bayon va muhokamaga tomon rivojlantiriladi. Bunda o‘quvchining oldingi bilimlari keyingi faoliyat uchun tayanch sifatida olinadi.

Teskari aloqa va refleksiya tamoyili. O‘qituvchi o‘quvchining javobini faqat “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” tarzida baholash bilan cheklanmay, fikrni qanday aniqlashtirish yoki izchilroq tuzish mumkinligini ko‘rsatadi. O‘quvchi ham o‘z nutqini tahlil qilib, keyingi urinishda nimani yaxshilashini belgilaydi.

Inklyuzivlik va psixologik xavfsizlik tamoyili. Xato qilish o‘rganishning tabiiy qismi sifatida qabul qilinadi. O‘quvchini omma oldida kamsitish, talaffuz xatosi ustidan kulish yoki faqat tez javobni qadrlashga yo‘l qo‘yilmaydi. Zarur bo‘lganda vizual tayanch, namuna, gap boshlovchilari va qo‘shimcha tayyorgarlik vaqti taklif etiladi.

Nutqiy madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda didaktik o‘yinlarni alohida mashqlar sifatida emas, balki diagnostika, maqsad belgilash, o‘yinli faoliyat, qayta aloqa va natijani tahlil qilishni birlashtiruvchi tizim sifatida tashkil etish tavsiya etiladi. Quyidagi bosqichlar metodik jihatdan taklif etilayotgan modelni ifodalaydi.

Bosqich	Mazmuni	Kutiladigan pedagogik natija
1. Diagnostik-tayyorgarlik	O‘quvchilarning og‘zaki nutqi, lug‘at zaxirasi, gap tuzishi, izchil bayoni va muloqotdagi ishtiroki kuzatiladi.	Boshlang‘ich ehtiyojlar va rivojlantiriladigan ko‘nikmalar aniqlanadi.
2. Maqsadli-loyihalash	Nutqiy maqsad, o‘yin qoidasi, material, guruhlash usuli va kuzatuv ko‘rsatkichlari belgilanadi.	Maqsad va o‘yin mazmuni o‘rtasida aniq bog‘liqlik yaratiladi.
3. Faoliyatli-amaliy	O‘quvchilar o‘yin topshiriqlarini individual, juftlikda yoki guruhda bajaradi; savol beradi, izohlaydi, hikoya tuzadi.	Nutqiy ko‘nikmalar tabiiy va modellashtirilgan vaziyatda mashq qilinadi.
4. Qayta aloqa va tuzatish	O‘qituvchi aniq fikr-mulohaza beradi, o‘quvchi javobini qayta tuzadi; kerak bo‘lsa, topshiriq soddalashtiriladi yoki murakkablashtiriladi.	Xatolarni anglash va nutqiy ifodani yaxshilash imkoniyati yuzaga keladi.
5. Refleksiv-baholash	O‘quvchining javobi mezonlar asosida tahlil qilinadi; o‘z-o‘zini baholash va keyingi maqsadni belgilash amalga oshiriladi.	Rivojlanish dinamikasi kuzatiladi va keyingi o‘yinlar rejalashtiriladi.

Taklif etilayotgan bosqichli yondashuvning muhim xususiyati shundaki, har bir o‘yin oldingi kuzatuvda aniqlangan ehtiyojga javob beradi va undan keyingi tahlil uchun ma’lumot beradi. Masalan, diagnostik kuzatuvda o‘quvchining lug‘ati yetarli, lekin hikoyasi izchil emasligi aniqlansa, keyingi mashg‘ulotlarda rasmli ketma-ketlik,

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

voqealar orasidagi sabab-oqibatni izohlash va hikoyaning boshlanish-yakunini tuzishga qaratilgan o‘yinlarga ustuvorlik beriladi.

Didaktik o‘yinlarning samaradorligi ularning mazmuni, o‘quvchilarning nutqiy ehtiyoji va o‘qituvchining tashkilotchilik harakatlariga bog‘liq. Quyida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan o‘yin namunalari keltiriladi. Ular tayyor universal dastur sifatida emas, balki dars mazmuni va sinf xususiyatlariga moslashtiriladigan metodik namunalar sifatida tavsiya etiladi.

O‘yin nomi	Asosiy maqsad	Tashkil etish tartibi
“So‘z sandig‘i”	Lug‘at boyligi, ma’no aniqligi va so‘z tanlash	O‘qituvchi mavzuga oid predmet yoki rasm kartalarini beradi. O‘quvchi predmetni nomlaydi, uning kamida ikki belgisini aytadi va so‘z ishtirokida gap tuzadi. Yuqoriroq darajada so‘zning ma’nodoshini yoki qarama-qarshi ma’nolisini topish so‘raladi.
“Hikoyani davom ettir”	Izchil nutq, mantiqiy ketma-ketlik va ijodiy ifoda	O‘qituvchi hikoyaning boshlanish qismini aytadi yoki rasm ko‘rsatadi. Har bir o‘quvchi voqeani mantiqan davom ettiradi. Yakunda guruh hikoyaning bosh qismi, rivoji va yakunini tekshiradi.
“Muloyim so‘zlar”	Nutq odobi va kommunikativ-pragmatik ko‘nikmalar	O‘quvchilarga “yordam so‘rash”, “xato uchun uzr so‘rash”, “fikrga qo‘shilmaslik” kabi vaziyatlar beriladi. Ular vaziyatga mos ifoda tanlaydi va juftlikda dialog tuzadi.
“Xato ovchisi”	Grammatik to‘g‘rilik va o‘z nutqini tahrirlash	O‘quvchilarga mazmunan tushunarli, lekin grammatik yoki uslubiy xatolari bor gaplar taqdim etiladi. Ular xatoni topadi, sababini izohlaydi va gapni to‘g‘ri shaklda qayta tuzadi.
“Matbuot anjumani”	Savol tuzish, tinglash, javobni izchil ifodalash	Bir o‘quvchi muayyan rolni bajaradi, qolganlar mavzuga oid savollar beradi. Javob beruvchi fikrni to‘liq ifodalashga, savol beruvchilar esa navbat va muloqot odobiga rioya qilishga o‘rganadi.
“Aniqroq ayt”	Fikrning aniqligi va refleksiv nazorat	O‘quvchi noaniq yoki juda umumiy gapni aniqroq ifodalaydi, ortiqcha takrorni qisqartiradi va zarur tafsilot qo‘shadi. Juftlikdagi sherigi ifoda qanchalik tushunarli bo‘lganini izohlaydi.

O‘yinlarni darsda qo‘llashda avvalo ta’limiy maqsad va kutilayotgan natija o‘quvchilarga tushunarli tarzda bayon etiladi. So‘ng o‘qituvchi o‘yin qoidalarini qisqa izohlaydi, bir namuna ko‘rsatadi va barcha o‘quvchilarning ishtirokini tashkil qiladi. O‘yin davomida o‘qituvchi faqat to‘g‘ri javobni qayd etish bilan cheklanmay, o‘quvchining so‘zni tanlashi, fikrning mantiqiyligi, jumla tuzilishi, tinglash va javob qaytarish usullarini ham kuzatadi.

Masalan, “Hikoyani davom ettir” o‘yinida baholash voqeaning qiziqarliligi bilangina cheklanmasligi kerak. O‘quvchi avvalgi fikr bilan mantiqiy bog‘lanish yaratdimi, voqealarni to‘g‘ri ketma-ketlikda bayon qildimi, sabab-oqibatni ifodalay oldimi va tushunarli gaplardan foydalandimi — ushbu ko‘rsatkichlar muhimdir. Shunday baholash o‘yin natijasini bevosita nutqiy maqsad bilan bog‘laydi.

Metodikani takomillashtirish jarayonida nutqiy madaniyatni rivojlantirish natijalarini kuzatish va tahlil qilish alohida o‘rin tutadi. Baholash faqat xatolar sonini hisoblash yoki umumiy taassurot bildirishga asoslanmasligi kerak. O‘quvchining boshlang‘ich holati, topshiriqni bajarish jarayoni, mustaqillik darajasi va vaqt davomida yuz bergan o‘zgarishlar hisobga olinishi lozim.

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

Maqola doirasida metodik monitoring uchun quyidagi ko‘rsatkichlarni qo‘llash taklif etiladi: talaffuzning tushunarliligi; so‘zlarni ma’nosiga mos qo‘llash; faol lug‘atning xilma-xilligi; gaplarning grammatik to‘g‘riligi; fikrning mantiqiy ketma-ketligi; dialogda savol berish va javob qaytarish; suhbatdoshni tinglash; nutq odobiga rioya qilish; o‘z nutqini tuzatish qobiliyati. Mazkur ko‘rsatkichlar amaliyotda qo‘llanishidan oldin sinf, yosh va fan mazmuniga moslashtirilishi zarur.

Kuzatuv natijalari o‘quvchining yutuq va qiyinchiliklarini aniqlash uchun ishlatiladi. Masalan, o‘quvchi grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzsa-yu, fikrlarini izchil bog‘lay olmasa, unga voqealar ketma-ketligi, bog‘lovchi birliklar va reja asosida hikoya tuzishga oid o‘yinlar taklif etiladi. Agar u fikrini yaxshi ifodalasa-yu, dialogda suhbatdoshni tinglashda qiynalsa, juftlikdagi suhbat, navbat bilan gapirish va savolni aniqlashtirishga qaratilgan o‘yinlar maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Bunda o‘qituvchining baholash tili rivojlantiruvchi xarakterga ega bo‘lishi lozim. “Sen noto‘g‘ri gapirding” kabi umumiy baho o‘rniga “fikring tushunarli, endi sababini bitta gap bilan izohla” yoki “hikoyangda voqealar yaxshi berilgan, yakun qismini ham qo‘shib ko‘r” kabi aniq tavsiyalar berish samaraliroqdir. Bunday qayta aloqa o‘quvchiga o‘z nutqidagi muayyan jihatni anglash va keyingi urinishda yaxshilash imkonini beradi.

Didaktik o‘yinlar orqali nutqiy madaniyatni rivojlantirish metodikasining samaradorligi bir nechta shart-sharoitlarga bog‘liq. Birinchidan, o‘yinlar o‘quv dasturi va dars maqsadiga mos tanlanishi kerak. Har qanday qiziqarli o‘yin nutqiy maqsadga xizmat qilavermaydi. Shu sababli o‘yin mazmuni, kutilayotgan nutqiy harakat va baholash mezonlari oldindan aniqlashtiriladi.

Ikkinchidan, o‘yinlar tizimli ravishda qo‘llanishi zarur. Tasodifiy va bir-biridan uzilgan o‘yinlar qisqa muddatli faollikni yuzaga keltirishi mumkin, ammo nutqiy ko‘nikmalarning mustahkamlanishi izchil mashq va turli vaziyatlarda qayta foydalanishni talab qiladi. Shu bois o‘yin topshiriqlari so‘z, gap, dialog, matn va erkin muloqot darajalarini bosqichma-bosqich qamrab olishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, o‘yin jarayonida har bir o‘quvchining ishtirokini ta’minlash lozim. Bu maqsadda juftliklar, kichik guruhlar, aylanuvchi rollar, individual tayyorgarlik va javobni oldindan qisqa yozib olish kabi usullardan foydalanish mumkin. Tortinchoq o‘quvchilarga javobni tayyorlash uchun vaqt berish va javob berishda qo‘shimcha tayanchlardan foydalanishga ruxsat etish psixologik xavfsizlikni mustahkamlaydi.

To‘rtinchidan, didaktik o‘yinlar o‘quvchining til tajribasi, yosh xususiyatlari va nutqiy ehtiyojlariga moslashtirilishi zarur. Bir xil topshiriqni barcha o‘quvchilarga bir xil hajmda berish o‘rniga, so‘z tayanchi, rasm, gap boshlovchisi, tayyor reja yoki mustaqil matn tuzish kabi turli darajali yordamlar taklif etilishi mumkin. Bu o‘quvchilar o‘rtasidagi farqlarni inobatga olish va ishtirok imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Beshinchidan, o‘yinlar o‘qituvchining metodik tayyorgarligi bilan qo‘llab-quvvatlanishi kerak. O‘qituvchi o‘yinni tushuntirish, qoidalarni boshqarish, nutqiy namunani ko‘rsatish, o‘quvchi xatolariga konstruktiv munosabat bildirish va natijalarni qayd etish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. O‘yin yakunida qisqa refleksiya tashkil etish — “Bugun qaysi so‘zni yangi o‘rganding?”, “Fikringni qanday aniqroq ifodalading?”, “Keyingi safar nimaga e’tibor berasan?” kabi savollar orqali o‘quvchining o‘z nutqiy harakatlarini anglashiga yordam beradi.

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

Nihoyat, didaktik o‘yinlarni faqat ona tili darslari bilan cheklamasdan, o‘qish, tabiiy fanlar, tarbiya va sinfdan tashqari faoliyatlar bilan ham bog‘lash mumkin. Masalan, tabiat hodisasini tasvirlash, tarixiy shaxs haqida hikoya qilish, matn qahramonining qarorini izohlash yoki guruhdagi vazifani kelishib olish ham nutqiy madaniyatni amaliy vaziyatda qo‘llash imkonini beradi. Bunda barcha fanlarda qo‘llaniladigan nutqiy talablar o‘zaro muvofiqlashtirilishi kerak.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy madaniyatini didaktik o‘yinlar orqali rivojlantirish metodikasini takomillashtirish nutqiy faoliyatni ta’lim jarayonining markaziy tarkibiy qismlaridan biri sifatida ko‘rib chiqishni talab etadi. Nutqiy madaniyat talaffuz, lug‘at boyligi, grammatik to‘g‘rilik, izchil bayon, muloqot odobi va o‘z nutqini nazorat qilish kabi o‘zaro bog‘liq jihatlarni qamrab oladi. Shu sababli uni rivojlantirish bir martalik mashqlar yoki faqat to‘g‘ri javoblarni baholash orqali emas, balki tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyat orqali amalga oshirilishi lozim.

Didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning nutqiy faolligini kuchaytirish, yangi so‘zlarni faol qo‘llash, fikrni izohlash, dialog tuzish, hikoya yaratish va nutq vaziyatiga mos ifodalarni tanlash uchun qulay didaktik muhit yaratishi mumkin. Biroq o‘yinning samaradorligi uning qiziqarliligi bilangina belgilanmaydi. O‘yin aniq nutqiy maqsadga ega bo‘lishi, yosh va individual xususiyatlarga moslashtirilishi, barcha o‘quvchilar ishtirokini ta’minlashi va natijasi tushunarli mezonlar orqali tahlil qilinishi kerak.

Maqolada nutqiy madaniyatni rivojlantirish uchun fonetik-orfoepik, leksik-semantik, grammatik-sintaktik, izchil nutq, kommunikativ-pragmatik va refleksiv-nazorat yo‘nalishlarini uyg‘unlashtirish taklif etildi. Shuningdek, diagnostik-tayyorgarlik, maqsadli-loyihalash, faoliyatli-amaliy, qayta aloqa va refleksiv-baholash bosqichlaridan iborat metodik ketma-ketlik tavsiflandi. Ushbu ketma-ketlik o‘qituvchiga o‘yinlarni tasodifiy tanlashdan ko‘ra, o‘quvchilarning aniqlangan ehtiyojlari va kutiladigan nutqiy natijalar asosida rejalashtirish imkonini beradi.

Metodikani takomillashtirishning yana bir muhim yo‘nalishi nutqiy rivojlanish natijalarini kompleks monitoring qilishdan iborat. O‘quvchining so‘z tanlashi, grammatik ifodasi, fikr izchilligi, suhbatdoshni tinglashi, muloqot odobiga rioya qilishi va o‘z nutqini tuzatishga intilishi birgalikda tahlil qilinishi lozim. Natijalarni qayd etish faqat saralash yoki jazolash uchun emas, balki keyingi pedagogik yordamni belgilash uchun xizmat qilishi kerak.

Shunday qilib, didaktik o‘yinlar orqali nutqiy madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning asosiy mazmuni o‘yinlar sonini oshirishdan emas, balki ularni maqsad, mazmun, nutqiy ko‘nikma, o‘quvchi ehtiyoji va baholash mezonlari bilan tizimli bog‘lashdan iborat. Kelgusidagi empirik tadqiqotlarda taklif etilgan metodik ketma-ketlikni pedagogik tajriba-sinov jarayonida tekshirish, boshlang‘ich va yakuniy diagnostika natijalarini taqqoslash hamda uning samaradorligini ishonchli dalillar asosida baholash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

Email:

conference@houghtonstreetreview.com

Website:

www.houghtonstreetreview.com/index.php/conference

© 2026 International Online Conference on Multidisciplinary Academic Research. All Rights Reserved.

Editor-in-Chief:

Dr. Ewelum Johnson Nnadi

Managing Editors:

1.Harold Jan R. Terano

2.Dr. Mandakini Singla

3.Massoud Kaykhaii

2. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
3. Эльконин, Д. Б. Психология игры. Москва: Педагогика, 1978.
4. Львов, М. Р. Методика развития речи младших школьников. Москва: Просвещение, 1985.
5. Sedgwick, A., & Stothard, J. A systematic review of school-based, mainstream, oral language interventions for key stage 1 children. Support for Learning, 2018, 33(4), 360–387. https://doi.org/10.1111/1467-9604.12225.
6. Yang, L., Li, R., & Zhou, Y. Research trends of game-based language learning in K–12 education: A systematic review of SSCI articles during 2009–2022. Journal of Computer Assisted Learning, 2024, 40(3), 1218–1230. https://doi.org/10.1111/jcal.12944.
7. Saidova, F. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish. Modern Science and Research, 2025. https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.science-research.85003.
8. Abdalieva, P. The role of didactic games and exercises in the formation of oral speech in primary school students. Modern Science and Research, 2025. https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.science-research.132224.
9. Tursunqulova, M. T. Technologies for developing linguistic competencies through didactic games in primary school. International Journal of Pedagogics, 4(12). https://doi.org/10.37547/ijp/Volume04Issue12-07.
10. Sharopova, G. Sh. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutqiy kompetensiyani didaktik o‘yinlar asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi, 2026, 9(1), 300–303.